

УДК 343.98

DOI 10.36919/3041-1149(Print).3.2024.96-101

О. М. Богатирчук,

заступник начальника управління –

Начальник слідчого відділу

Шевченківського УП ГУНП у місті Києві

e-mail: Bogaaleksandr993@gmail.com

ORCID ID 0009-0008-7012-8540

МОЖЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЕКОЛОГІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті зосереджено увагу на теоретико-прикладних проблемах теоретичного осмислення сутності кримінального аналізу як нового, прогресивного інституту правоохоронної діяльності, а також на перспективах його використання у протидії організованих екологічній злочинності. Зазначається, що кримінальний аналіз спрямований на підтримку ефективної правозастосовної діяльності, зокрема й у сфері протидії організованих екологічній злочинності, а його результати формують підґрунтя для організації діяльності правоохоронних органів, керованих розвідувальною аналітикою. Виокремлено основні риси та види кримінального аналізу. Акцентовано увагу на тому, що, крім удосконалення механізмів запобігання, виявлення, документування й розслідування кримінальних правопорушень, до завдань кримінального аналізу належить моніторинг криміногенної ситуації, обмін інформацією на регіональному, державному та міжнародному рівнях щодо тенденцій і ризиків у відповідній сфері. Резюмується, що подальший розвиток кримінального аналізу та його адаптація до особливостей чинного законодавства й системи боротьби зі злочинністю проти довкілля здатні забезпечити раціональний розподіл ресурсів правоохоронних органів, підвищити ефективність розслідування цих протиправних діянь.

Ключові слова: екологічна злочинність, довкілля, кримінальний аналіз, аналітичне супроводження, протидія, розслідування, кримінальні правопорушення.

Постановка проблеми та її актуальність. Стан довкілля, захист якого передбачено на конституційному рівні, є однією з найважливіших проблем людства в сучасному світі. Зокрема, у ст. 16 та 50 визначено захист екологічної безпеки та зазначено, що кожен має право на безпечне для життя й здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [1].

В Україні екологічний стан довкілля залишає бажати кращого. Це пов'язано з різними чинниками, серед яких нікчемні методи ведення війни країни-агресора на території України, розвинена тіньова економіка, низька правова грамотність та ін. У країні існують нелегальні організації, які займаються вирубкою лісу, незаконним видобутком корисних копалин. Така діяльність у більшості випадків є кримінально караною та потребує адекватної протидії.

Формування ефективної системи протидії злочинності в Україні неможливе без отримання, обміркованого аналізу й використання достовірних даних про поточний стан злочинності та її тенденції на сучасному етапі [2, с. 91]. Вивчення й всебічний аналіз кількісних та якісних показників злочинності й окремих її видів є необхідною передумовою реалізації кримінологічного забезпечення протидії злочинності [3].

З викладеного вбачається доцільність з'ясування можливостей правоохоронних органів у здійсненні кримінального аналізу в протидії організованих екологічній злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із сучасним станом і перспективами використання методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового розслідування кримінальних проваджень досліджували С. В. Албул, О. Ю. Бусол, О. В. Власюк, О. В. Заєць, К. Ю. Ісмаїлов, І. П. Катеринчук, О. Є. Користін, В. А. Некрасов, Н. П. Свиридчук, І. А. Федчук та інші науковці.

Водночас в означених роботах не розглядалося чимало проблем, пов'язаних з використанням кримінального аналізу в протидії організованій екологічній злочинності підрозділами кримінальної поліції. В умовах воєнного стану та організаційно-правових змін у діяльності правоохоронних органів існує потреба в продовженні наукових розробок у зазначеній сфері.

Метою статті є сутнісний аналіз кримінального аналізу та можливостей його використання під час документування й розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, вчинених злочинними угрупованнями.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні організована екологічна злочинність становить значну загрозу національній безпеці. До її відмінних рис відносяться: довговічність і стабільність злочинної організації, яка в більшості випадків ефективно з організаційної та економічної точки зору керує комплексом кримінальних дій, а також має здатність до мінімізації ризиків, що виникають у зв'язку з цим; довгострокове планування діяльності; залучення до неї фізичних осіб та комерційних структур; створення злочинних мереж.

Іншою її характеристикою є орієнтованість ринку (зокрема, нелегального). Основною метою діяльності злочинних груп є отримання прибутку, що вказує на професіоналізацію злочинців. Професіоналізм злочинців спостерігається під час неодноразового вчинення суспільно небезпечних діянь певного типу, наприклад дій з незаконного видобутку бурштину. Відповідні злочинні схеми вдосконалюються, розроблюються нові з огляду на отриманий досвід. Так, в одному з кримінальних проваджень К. визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України, кваліфікованого як незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. На професіоналізацію та спеціалізацію злочинця вказує те, що К. для реалізації свого злочинного умислу, направлено на незаконне видобування вапняку-черепашника, придбав дві електричні каменерізні машини, які попередньо перевіз на територію колишнього кар'єру гірничих розробок родовищ корисної копалини загальнодержавного значення – вапняку-черепашника [4].

У боротьбі з організованою екологічною злочинністю важливу роль відіграє об'єднання зусиль правоохоронних і правозастосовних органів різних держав щодо припинення протиправної поведінки, нейтралізації всіх етапів вчинення кримінального правопорушення: планування, незаконного видобутку природних ресурсів, транспортування, збуту, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом.

У зв'язку з переходом до інформаційного суспільства світовою тенденцією у сфері правоохоронної діяльності стало використання різних методів та інструментів аналізу широкого спектра відомостей, як безпосередньо які стосуються злочинної діяльності, так і мають опосередкований зв'язок з нею. В умовах воєнного стану аналітична робота та кримінологічний моніторинг є достатньо актуальним і дієвим способом позитивного впливу на кількісно-якісні показники кримінально протиправних діянь, а питання аналізу даних і прийняття обґрунтованих рішень на його основі є абсолютно необхідною передумовою роботи поліцейської служби [5]. Так, поліція має право здійснювати інформаційно-аналітичну діяльність, у рамках якої також здійснює інформаційно-пошукову й інформаційно-аналітичну роботу (ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію») [6].

Під час здійснення кримінального аналізу відбувається забезпечення цілеспрямованого пошуку, виявлення, фіксації, вилучення, упорядкування, аналізу й оцінки кримінальної інформації, її надання та реалізація. Розкриття резонансних, тяжких та особливо тяжких злочинів неможливе без участі кримінальних аналітиків і відповідного проведення аналітичної розвідувальної роботи в процесі оперативного-розшукового та кримінального провадження.

У рамках наданих повноважень правоохоронні органи отримують достатній масив інформації про злочинну діяльність, зокрема про організовану екологічну злочинність. У зв'язку із зазначеним, надважливим завданням є застосування інструментів, які б дали змогу опрацьовувати значну кількість наявних даних. Одним з таких інструментів у діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів є кримінальний аналіз – специфічний вид інформаційно-аналітичної діяльності, який полягає в ідентифікації та якомога більш точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформацією, яка стосується кримінального правопорушення, і будь-якими іншими даними, що були отримані з різних джерел, їх використанням в інтересах ведення оперативно-

розшукової та слідчої діяльності, аналітичної підтримки. Можна виокремити два основних його види – стратегічний та оперативний.

Зарубіжні науковці зазначають, що кримінальний аналіз тісно пов'язаний з організацією проблемно-орієнтованої поліцейської діяльності, процесу, який не лише зосереджується на виявленні та вирішенні проблем злочинності, але також є більш комплексною основою для покращення реагування поліції на всі аспекти її роботи [7]. Це набір систематичних аналітичних процесів, спрямованих на надання своєчасної та відповідної інформації щодо моделей злочинності й кореляцій тенденцій для допомоги оперативному й адміністративному персоналу в плануванні використання ресурсів для запобігання та припинення злочинної діяльності, сприяння процесу розслідування, збільшення затримань і розкриття справ [8, с. 13].

Як слушно зазначає В. А. Бурангулов, кримінальний аналіз – це не розслідування на місці злочину чи криміналістика. Кримінальний аналіз – це аналіз даних, включаючи розвідувальний аналіз, але не аналіз доказів. Аналітики підрозділів кримінального аналізу не реагують на місця злочину, не збирають відбитки пальців, не вивчають бризки крові та не аналізують ДНК. Цю важливу роботу виконують підрозділи, які розслідують злочини [9, с. 16]. Принциповою відмінністю кримінального аналізу від інформаційно-аналітичної діяльності є можливість отримання нової, раніше не відомої ініціатору розробки оперативно значимої інформації не лише про події та об'єкти, а й про причинно-наслідкові зв'язки, додаткові кваліфікуючі ознаки (стійкість, згуртованість, наявність внутрішньої ієрархії в групі, розподілення ролей тощо). Крім того, з'являється реальна можливість оперативного прогнозування ймовірних подій [10, с. 7–9].

Стратегічний аналіз проводиться з метою підготовки стратегічних управлінських рішень і визначення ризиків розвитку криміногенної ситуації. Продуктами стратегічного аналізу здебільшого є пропозиції щодо поліпшення боротьби зі злочинністю, аналізи явищ, звіти про обстановку та ін. Стратегічна аналітика займається більш довгостроковими проблемами та завданнями, як-от виявлення основних фігурантів або злочинних синдикатів, прогнозів зростання злочинної діяльності, визначення пріоритетів у правозастосовній діяльності.

Ключову роль у визначенні оптимальної стратегії й тактики розслідування в багатьох випадках учинення кримінальних правопорушень проти довкілля відіграють саме результати стратегічного аналізу. Такий висновок підтверджується, зокрема, практичною можливістю реалізації під час розслідування конкретних кримінальних правопорушень окремих криміналістичних методик, розроблених криміналістичною наукою.

Варто вказати на певні відмінності криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, які за своїм безпосереднім об'єктом можна умовно поділити на кримінальні правопорушення: 1) проти екологічної безпеки (ст. 236, 237, 238 і 253 КК України); 2) у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря (ст. 239, 239-1, 239-1, 240, 240-1, 241 і 254 КК України); 3) у сфері охорони водних ресурсів (ст. 242, 243 і 244 КК України); 4) у сфері лісовикористання, захисту рослинного та тваринного світу (ст. 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251 і 252 КК України) [11]. Отже, результати стратегічного аналізу можуть бути ефективно використані відповідно до зазначеного критерію поділу на групи відповідних протиправних діянь.

Складовими оперативно-тактичного аналізу є: аналіз, що супроводжує оперативно-розшукову та слідчу діяльність; аналіз, який ведеться для підтримки оперативно-розшукової та слідчої діяльності; аналіз, що ініціює оперативно-розшукову та слідчу діяльність. Виокремлені форми аналізу пов'язані між собою; якщо аналіз супроводжує оперативно-розшукову та слідчу діяльність, то одночасно її підтримує і дає підстави для проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів [12, с. 19].

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля кримінальний оперативно-тактичний аналіз здатний: забезпечити підтримку проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, здійснення оперативно-розшукових заходів; визначити та сприяти вдосконаленню тактики й методики ведення оперативно-розшукових справ; з'ясувати сферу інтересів злочинців, їх психологічні особливості; встановити структуру й роль конкретного організованого злочинного угруповання тощо.

У ході аналітичного процесу здійснюється оцінка інформації про особу злочинця, хід події, часу, місця та знарядь учинення кримінального правопорушення тощо, вивчається й аналізується

інформація з відкритих джерел (спутникові знімки, відео, фотографії, карти, реєстри, соцмережі та інші OSINT-інструменти). Обмін цією інформацією відбувається між оперативними співробітниками та слідчими, які використовують свої можливості під час її отримання. Джерелом відповідної інформації можуть бути матеріали кримінальних проваджень, зокрема протоколи допитів свідків і підозрюваних, матеріали оперативно-розшукових справ, звіти інших органів, бази даних, повідомлення ЗМІ тощо. Метою відповідного аналітичного процесу є висунення та перевірка гіпотез і висновків щодо минулих, теперішніх і майбутніх протиправних дій у сфері довкілля включно із описом структури та сфери діяльності злочинних груп, а також передача керівному складу детальної інформації про оперативно-розшукові заходи та слідчі (розшукові) дії.

З огляду на різноманіття кримінальних правопорушень проти довкілля та на їх різну підслідність важливим аспектом ефективної взаємодії слідчих, оперативних працівників і кримінальних аналітиків є запровадження спеціалізації за окремими напрямками роботи відповідних підрозділів, які до того ж часто належать до різних відомств.

На наше переконання, відповідна аналітична діяльність не повинна обмежуватись вивченням лише кримінального правопорушення. Вона має включати й порівняльний аналіз схожих за своїм почерком кримінальних правопорушень з метою встановлення, чи могли вони бути вчинені або організовані однією й тією самою особою. У процесі здійснення порівняльного аналізу кримінальних правопорушень застосовуються такі аналітичні технології, як систематичний пошук у базах даних, перегляд звітів і рапортів, порівняння подібності отриманих даних і визначення ймовірності цієї подібності.

Особливої уваги потребують міжнародні кримінальні правопорушення проти довкілля, адже переважна більшість національних і міжнародних механізмів притягнення до відповідальності за їх вчинення орієнтована на фізичних осіб – безпосередніх заподіювачів відповідної шкоди. Однак значно важливо, щоб до відповідальності були притягнені фізичні особи вищого військово-політичного керівництва, які фактично санкціонували нищення природи України, а спричинена шкода була стягнена з держави-агресора.

Відповідні механізми можуть бути повним обсягом реалізовані в разі використання передових світових практик стратегічного аналізу щодо екоциду, в ході оперативного обміну інформацією з правоохоронними органами інших держав, під час розроблення та впровадження сучасних програмних аналітичних інструментів, напрацювання та формалізації методики здійснення стратегічної аналітики, в процесі проведення та участі в тренінгах і практичних навчаннях.

Висновки. Кримінальний аналіз спрямований на підтримку ефективної правозастосовної діяльності, зокрема й у сфері протидії організованих екологічній злочинності, а його результати формують підґрунтя для організації діяльності правоохоронних органів, керованих розвідувальною аналітикою. Продукти кримінального аналізу мають бути основою для визначення стратегічних та оперативно-тактичних цілей з протидії та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля з акцентом на проактивну реакцію на протиправну подію. Саме такий підхід щодо протидії злочинності сприятиме вжиттю своєчасних та ефективних заходів щодо проблеми чи ситуації з наміром усунути або пом'якшити її наслідки, дасть змогу ефективно розподіляти ресурси із врахуванням сфер і напрямів активності окремих злочинців, організованих злочинних угруповань та кримінального середовища загалом.

Крім удосконалення механізмів запобігання, виявлення, документування й розслідування кримінальних правопорушень, до завдань кримінального аналізу варто віднести моніторинг криміногенної ситуації, обмін інформацією на регіональному, державному та міжнародному рівнях щодо тенденцій і ризиків у відповідній сфері.

Вміле використання на постійній основі правоохоронними органами та їх окремими підрозділами можливостей кримінального аналізу здатне підвищити ефективність розслідування та встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні за фактом кримінального правопорушення проти довкілля, підняти на якісно новий рівень протидію організованій злочинності у цій сфері. Подальший розвиток кримінального аналізу та його адаптація до особливостей чинного законодавства й системи боротьби зі злочинністю проти довкілля здатні забезпечити раціональний розподіл ресурсів правоохоронних органів, підвищити ефективність розслідування цих протиправних діянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. ВВР. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Жученко Є. Ю. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 – Право / ДДУВС. Кропивницький, 2023. 281 с.
3. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. 2017. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/40.pdf>
4. Ухвалено вирок відносно особи, яка порушила правила використання надр! URL : <https://rz.od.court.gov.ua/sud1524/pres-centr/news/668290/>
5. Європейські партнери передали ІТ-обладнання для департаменту кримінального аналізу Нацполіції / Національна поліція України : офіційний вебпортал. 2022. URL : <https://www.npu.gov.ua/news/evropeyski-partneri-peredali-itobladnannya-dlya-departamentu-kriminalnogo-analizu-natspolitsii>
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII, дата редакції від 17.03.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
7. Scott, M. S. (2000). Problem-Oriented Policing: Reflections on the First 20 Years. Washington, DC : Office of Community Oriented Policing Services.
8. Steven, Gottlieb, Sheldon, Arenberg & Raj, Singh (1994). Crime analysis from first report to final arrest. Alpha, Montclair, Calif. California.
9. Бурангулов В. А. Сутність кримінального аналізу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. Вип. 4. С. 14-17.
10. Гончарук О. М., Ісмаїлов К. Ю. Кримінальний аналіз у системі правоохоронних органів України: поняття, мета й завдання. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. Вип. 2. С. 3–9.
11. Кримінальний кодекс України : станом на 03.06.2020 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14>
12. Основи кримінального аналізу: посібник з елементами тренінгу / Користін О., Албул С., Холостенко А., Заєць О. та ін. Одеса : ОДУВС, 2021. 112 с.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] : pryiniata na 5-y sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. VVR. 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian] (2024, June, 22).
2. Zhuchenko, Ye. Yu. (2023). Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia kryriminalnym pravoporushenniam u sferi bezpeky dorozhnogo rukhu [The criminological characteristic of that zabigannya to criminal law enforcement in the field of road safety] : doctor's thesis / DDUVS. Kropyvnytskyi. 281 [in Ukrainian] (2024, June, 22).
3. Beschastnyi, V. (2017). Kryminolohichniy analiz stanu zlochynnosti v Ukraini [Criminological analysis of becoming a malice in Ukraine]. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/40.pdf> [in Ukrainian] (2024, June, 22).
4. Ukhvaleno vyrok vidnosno osoby, yaka porushyla pravyla vykorystannia nadr! [A verdict has been passed against the person who violated the rules of subsoil use!]. URL : <https://rz.od.court.gov.ua/sud1524/pres-centr/news/668290/> [in Ukrainian] (2024, June, 22).
5. Yevropeyski partneri peredaly IT-obladnannia dlia departamentu kryriminalnogo analizu Natspolitsii. Natsionalna politsiia Ukrainy [European partners transferred IT-power to the Department of Criminal Analysis of the National Police. National police of Ukraine] : Ofitsiyni vebportal. 2022. URL : <https://www.npu.gov.ua/news/evropeyski-partneri-peredali-itobladnannya-dlya-departamentu-kriminalnogo-analizu-natspolitsii> [in Ukrainian] (2024, June, 22).
6. Pro Natsionalnu politsiiu [On the National Police] : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII, data redaktsii vid 17.03.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian] (2024, June, 22).
7. Scott, M. (2000). Problem-Oriented Policing: Reflections on the First 20 Years. Washington, DC : Office of Community Oriented Policing Services [in English] (2024, June, 22).
8. Gottlieb, S., Arenberg, S., Singh, R. (1994). Crime analysis from first report to final arrest. Alpha, Montclair, Calif. California [in English] (2024, June, 22).

9. Buranhulov, V. (2023). Sutnist kryminalnoho analizu [The essence of criminal analysis]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*. 4. 14–17 [in Ukrainian] (2024, June, 22).
10. Honcharuk, O., Ismailov, K. (2024). Kryminalnyi analiz u systemi pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy: poniattia, meta y zavdannia [Criminal analysis in the system of law enforcement agencies of Ukraine: concept, purpose and tasks]. *Pravovyi chasopys Donbasu*. 2. 3–9 [in Ukrainian] (2024, June, 22).
11. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] : stanom na 03.06.2020 / Verkhovna Rada Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14> [in Ukrainian] (2024, June, 22).
12. Osnovy kryminalnoho analizu: posibnyk z elementamy treninhu [Fundamentals of criminal analysis: a manual with training elements] / Korystin, O., Albul, S., Kholostenko, A., Zaiets, O., et al. Odesa : ODUVS, 2021. 112 [in Ukrainian] (2024, June, 22).

O. M. Bogatyrchuk. POSSIBILITIES OF CRIMINAL ANALYSIS IN COMBATING ORGANIZED ENVIRONMENTAL CRIMES

The article focuses on the theoretical and applied problems of theoretical understanding of the essence of criminal analysis as a new, progressive institution of law enforcement, as well as on the prospects of its use in combating organized environmental crime. It is noted that the criminal analysis is aimed at supporting effective law enforcement activities, in particular in the field of combating organized environmental crime, and its results form the basis for organizing the activities of law enforcement agencies guided by intelligence analytics. The main features and types of criminal analysis are highlighted. Attention is focused on the fact that, in addition to improving the mechanisms of prevention, detection, documentation and investigation of criminal offenses, the tasks of criminal analysis include monitoring of the criminogenic situation, exchange of information at the regional, state and international levels regarding trends and risks in the relevant field. It is summarized that the further development of criminal analysis and its adaptation to the peculiarities of the current legislation and the system of combating crime against the environment can ensure a rational distribution of resources of law enforcement agencies and increase the effectiveness of the investigation of these illegal acts.

Key words: environmental crime, environment, criminal analysis, analytical support, counteraction, investigation, criminal offenses.

Стаття надійшла до редакції 3 вересня 2024 року